

Orbán László

Kolozsvár

A Romániai Magyar Evangélikus-Lutheránus Egyház megszületése

A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház¹ híveinek tömbben élő közösségei, a barcasági Tízfalú² egyházközségeit alkotják, melyek a földrajzi fekvésük és hasonló történelmi sorsuk folytán szerves egységbe tömörülnek. Az Erdély, Bánát és Partium területein levő magyar evangélikus gyülekezetek, szórványos földrajzi elhelyezésükből adódóan, külön-külön sajátos történelmi múlttal rendelkeznek. Épp ezért a RELE történetírásának kiindulópontja Barcaság.

A Brassói Egyházmegye, mint első önálló magyar ágostai hitvallású evangélikus egyházszervezet

Történelmi előzmények

A Barcasági-medencében élő csángókról és településeikről az első írásos emlékek a 12. századból ismertek. A települések a Fehér királyi vármegye területén lévén, valószínűleg a térség, a határvédelem céljából kialakított gyeplő és az ahhoz tartozó gyeplő-elve része volt. Fehér királyi vármegye barcasági részén, az ország védelmére kővárakat építettek Királykőn, Töröcsváron, Feketehalomban és Hőltövényn, melyek védelmével és fenntartásával a környező települések lakossága volt megbízva.

A barcasági magyar települések feladata a töröcsvári erődítmény védelme volt, amelyet, tartozékaival együtt, II. Ulászló király birtokosi minőségében, 1498-ban Brassó városának elzálogosított, majd 1508-ban a vármegye közigazgatása alól kivéve a városi tanácsnak rendelt alá Hosszúfalú, Csernátfalú, Türkös, Bácsfalú, Zajzon, Pürkerec, Tatrang, Krizba és Apáca falvakkal együtt.³

A Brassó Városi Tanácsával szembeni teljes mértékben való függőség jellemezte a csángó falvak társadalmi és politikai életét, melynek eredményeként a barcasági magyar protestantizmus az erdélyi reformációnak a szász-német irányzatát követte.

Az erdélyi szászok körében a lutheri tanítások hatása viszonylag korán, már 1521 táján jelentkezett. A szebeni szász kereskedők voltak azok, akik Luther hitvitázó iratait

---

¹ A magyar evangélikus gyülekezetek egyházszervezete, az 1886-ban alakult Brassói Magyar Esperesség/Egyházmegye, az 1920-ban alapított Erdélyi és Bánáti Ágostai Hitvallású Egyházegyetem, 1948-tól pedig A Romániai Zsinatpresbíteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház, 2004-től hivatalosan: A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház (a továbbiakban RELE) nevet használja.

² Tízfalú: jelenleg a köztudatban Brassó városának Derestye negyedével összeolvadó, 1950-től Szecsleaváros nevet viselő települései (*Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú*) alkotják NÉGYFALU-t, mely HÁROMFALU (*Tatrang, Zajzon, Pürkerec*) településeivel **HÉTFALU** néven ismeretesek. Felekezeti hovatartozás és a közös történelmi fejlemények eredményeként, az előbb említett hét faluhoz hozzátartozik: *Apáca, Krizba és Barcaújfalu*. Összesen tehát: tíz, azaz **Tízfalú**.

³ Barcaújfalu később Brassó Városi Tanácsának fennhatósága alá került.

először Erdélybe hozták. Szebenben nemcsak olvasták ezeket, hanem az egyházi, sőt a világi vezetők egy része el is fogadta a bennük vitatott és hirdetett hittételeket. Így kezdődött el Szebenben a reformátori mozgalom, amelybe csakhamar bekapcsolódott, később pedig főszerephez jutott Brassó. Az egyházi és világi hatóságok közös erővel próbálták megakadályozni az új irányzat kibontakozását.

Brassó város tudós papja, Johannes Honterus csatlakozott a szebeni hitújító mozgalomhoz, lendületet adva az erdélyi reformáció kibontakozásának. Az erdélyi szászok egyházi életének átalakítását 1542 őszén Honterus kezdeményezte. E nehéz feladat véghezvitelében, alapos teológiai felkészültsége mellett, segítségére volt az, hogy Brassó Városi Tanácsa felhatalmazta az egyházi élet ujjaszervezésére. E megbízatásnak eleget téve Honterus munkához látott, és hamarosan elkészült az új egyházi rend tervezetével, amelyet a Városi Tanács egyhangúlag elfogadott, és Brassó minden polgárára nézve kötelezővé tett. A reformátori intézkedések elfogadása után mintegy öt héttel, a város közelében fekvő szász falvak (Szászhermány, Rozsnyó, Vulkány, Vidombák, Feketalom, Szentpéter) csatlakoztak a Honterus-féle irányzathoz. Az egységtörekvéseket nagyban elősegítette Honterusnak 1543 elején kiadott műve, a *Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis Provinciae*.⁴

Az 1540-es évben tartott egyházlátogatásakor Johannes Honterus, mint Brassó város lelkésze, szervezett, önálló egyházközségeket talált a csángók által lakott falvakban.⁵

Az 1653-ban kiadott *Aprobatae Constitutiones* volt az első „kultusztörvény”, bár ez a barcasági magyarok vallásos életébe nem hozott érdemleges változást. 1713-ban Szebenben megalakították a Consistoriumot, amely a Szász Országos Egyházban⁶ érvényre juttatta a központosított vezetés elvét, a konzisztoriális rendszert.⁷ Ezzel magyarázható, hogy a 18. század első évtizedében az Erdélyben meghonosodó presbiteriális rendszert a barcasági magyar egyházak az önállósulás után vezették be.

Ekkor kezdődött meg a barcasági magyar evangélikus falvaknak az erdélyi magyarság helvét irányzatú többségtől való elszigetelődése.

A lelkészek státusa

A barcasági magyar lelkészek nem használhatták a lelkész, lelkipásztor, pap elnevezést, hanem minden hivatalos okmányban, mint a brassói szász pap (inspector) káplánjai szerepeltek és a brassói Városi Tanács hatáskörébe tartoztak, mely tetszése szerint helyezte őket egyik gyülekezetből a másikba.⁸ Nikodémusz Károly, hosszúfalusi lelkész megjegyzi: *Barcaújfalunak 1788-ig alig volt egy-két magyar anyanyelvű lelkésze, a többi gyülekezetek annalesei is bővelkednek német eredetű és anyanyelvű lelkészekben*.⁹ Lehetséges, hogy hiány volt magyar lelkészekben is, de a korabeli Tartler krónikás így ír: *Das Löbliche Magistrat, als Patronus ilius ecclesiae, hat jederzeit einem Deutschen Pastoren ihnen*

⁴ Ld. e témáról bővebben Buzogány Dezső: *Harc a tiszta evangéliumért*. Kolozsvár 2006. 20–26.

⁵ Ld. a Krizbai Evangélikus Egyházközség korabeli vizitációs jegyzőkönyvét. Lelőhely a Krizbai Evangélikus Egyházközség Levéltára.

⁶ Landeskirche, jelenleg: Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház.

⁷ Ezt a Supremum Consistoriumot a reformátusok 1781-ben Kerületi Közgyűléssé alakították, bevezette a presbiteriális rendszert: azaz a képviseleti alapon történő vezetést.

⁸ A kollegiális viszonyt egy 1785-ben kelt rendelet így határozza meg: „valameddig a patrónusnak és az inspectornak tetszenek, hivatalokban maradjanak”. Ld. a 11. sz. lábjegyzetet.

⁹ Nikodémusz Károly: *A Brassói Magyar Ágostai Hitvallású Egyházmege megalakulásának története*.

gegeben, damit alle Einwohner verdeutschen sollen.¹⁰ Íme, egy protestáns egyház, amely bár lehet, nem rosszindulatból, hanem hagyományápolásból, a reformáció egyik legnagyobb jelentőségű vívmányát, az anyanyelven történő ígéhirdetést akarta megfojtani.

A reformátori felfogás szerint az anyanyelv nemcsak nemzeti öntudat, hovatartozás megőrzésének eszköze és biztosítéka, hanem az Istennel való viszony, a hitélet szempontjából is döntő fontosságú. Ezt az elvet követték a csángó magyarok előljárói, amikor megkezdték harcukat a magyar anyanyelvű gyülekezetek függetlenségének kivívásáért. E küzdelem egyik kimagasló mozzanatát képezte az Ágostai Vallástételt Követő Barcai Magyar Papok Társaságának megalapítása 1842. január 7-én. Az alapító tagok között ott találjuk: Köpe János újfalusi, K. Molnár Károly apácai, Szász György hosszúfalusi, Bartha Márton bácsfalusi, Kóródi Pál brassói, Türkösi András pürkereci és Bedners György tatrangi lelkészeket, valamint ifj. Köpe Jánost, aki abban az időben a brassói szász gimnáziumban volt a magyar nyelv és irodalom tanára. Ez a csoportosulás, minden túlzott nemzeti megnyilvánulástól vagy propagandától mentesen, arra törekedett, hogy a barcasági magyarok szellemi kincstárának gazdagítása, öntudatának ébresztése mellett, megtalálja az államhatalmi apparátus felé vezető utat.

Miután a Szász Országos Egyház Brassói Egyházmegyéjének vezetőségénél, illetve a Főkonzisztóriumnál (a Szász Országos Egyház Legfelsőbb Tanácsa) sem találtak megértésre, 1844 elején panasszal fordultak a Szebenben székelő Guberniumhoz, feltárva minden sérelmet és igazságtalanságot, ami a csángókat az idők során, a szász egyházi vezetőség részéről érte. A Gubernium ezt nem fogadta el, de lehetőséget biztosított más kérések benyújtására.

Hamarosan megfogalmazódott a következő kérés: *a magyar csángó gyülekezetek [...] a brassói szász pap fennhatósága alól vétessenek ki, mert amíg minden bajnak és kimondhatatlan sérelmek ezen kútforrása meg nem lesz szüntetve, minden orvosolási kísérlet haszontalan.*¹¹ Ezek után mérsékelt hangnemben újból engedélyt kértek az önálló egyházmegye létesítésére. Ragaszkodtak ugyan a különálló esperesség gondolatához, de már a Szász Országos Egyház fennhatósága alatt, annak törvényesen elismert alegységeként szándékoztak azt megvalósítani.

1847-ben hivatalosan is megengedték, hogy a magyar papok a lelkész elnevezést használhassák. Azonban mindez csupán címbeli egyenlőséget jelent.

A 19. századi nemzeti ébredési mozgalmak és az 1848–49-es szabadságharc felszínre hozta a nemzetek közti ellentéteket. A szász polgárság és a magyar rendek közti konfliktust tovább fokozta, hogy a Stephan Ludwig Roth lelkész-tanítót, költőt az osztrák kormány teljhatalmú erdélyi megbízottját, egy magyar forradalmi bíróság halálra ítélte és Kolozsvárott, a Fellegvárban kivégezték. Hasonló szembenállással és ellenszenvvel viszonyult a magyar szabadságharc teremtette új politikai helyzethez a román lakosság, melynek szélsőséges megnyilvánulásai is voltak (Axante Sever és Avram Iancu parasztokból és juhászokból verbuvált szabadságharcosok, melyek végigpusztították Dél-Erdélyt, hírhedt tömeggyilkosságokat követve el).¹²

¹⁰ „Az Igentisztelt Városi Tanács, mint a gyülekezet Kegyura, mindenkor német lelkészeket küldött nekik, hogy ezáltal a lakosságot elnémetesítse.” Ld. a 11. sz. lábjegyzetet.

¹¹ Kiss Béla: *Hétfalu*.

¹² Úgy, mint pl.: Asszonyfálván (Fraudendorf) Axente Sever, illetve Nagyenyeden (Strassburg am Mieresch) Aiud. Erre vonatkozólag ld.: Kacziányi Géza: *Magyar vértanúk könyve*. Vass József Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1906. 24–42., valamint Szilágyi Farkas: *Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben (korrajz)*. Nyomtatott Wokál János könyvnyomdájában, Nagy-Enyed 1891.

Az egyházi történetírás szempontjából legszomorúbb tény, hogy az evangélikus Kossuth és Görgey csapataival szemben felsorakozó ellenséges csapatokban egymás ellen harcoltak a szász és a magyar evangélikusok.

1861-et írtak, amikor a barcasági magyar evangélikusok egyházi életében az első örövendetes esemény bekövetkezett. Ebben az évben ugyanis a magyar papokat nemcsak a káptalanba vették fel, hanem kettőt közülük az Egyházmegyei Konzisztóriumba is. Azonban 1873-ban egyházmegyei tisztújítás alkalmával mindkét képviselő kiesik a konzisztóriumai választmányból. A brassói egyházmegye híveinek kétötödét alkotó magyar ajkú evangélikus hívők ismét képviselő nélkül maradnak.

E lépés után nyilvánvalóvá lett, hogy a Főkonzisztórium, a nemzeti és nyelvi egység megbontásától való félelmében, soha nem fog beleegyezni abba, hogy a Landeskirche (Szász Országos Egyház) keretén belül önálló magyar esperesség működjön.

A szakadás

A végleges elszakadás harcában a vezető szerepet Kaposi Molnár Viktor vállalta. Az ő elnöklése alatt ülésezett 1874. szeptember 3-án a lelkészi kar, a brassói magyar Polgári Kör helyiségében, ahol a végleges elszakadásnak és az önálló esperesség alapításának gondolata, döntése megszületett. Ugyanazon a napon, szeptember 3-án, tudatták a Főkonzisztóriummal is elhatározásukat, és írásbeli folyamodványt küldtek a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak is, melyben minisztériumi jóváhagyásért folyamodtak a Szász Országos Egyházból való kiválásra, és egy más püspökséghez való csatlakozásra.

Molnár Viktor, kihasználva a vallásügyi és Közoktatás-miniszter brassói látogatását, kihallgatást kért tőle. A csángóság „villámküldöttségét”, Molnár Viktort, Borcsa Mihályt és Koós Ferencet, Trefort miniszter Kupcsay János tanító lakásán fogadta ezzel a megjegyzéssel: *csak rövid legyen, mert az idő nagyon ki van mérve.*¹³ Miután meghallgatta Molnár Viktor előterjesztését, ezt mondta: *Az elszakadás nem az én dolgom, de azt előre megmondom, hogy nem fogom megengedni azt, hogy valamelyik magyarbani szuperintendenciához csatlakozzanak.*¹⁴ Es mégis, e kemény szavak után is Trefort minisztériumi tisztviselőt küldött ki az ügy kivizsgálására, aki a vizsgálat után jelentette a miniszternek, hogy a magyar anyanyelvű egyházközsegek jogi, anyagi és adminisztrációs téren egyformán hátrányban vannak, sőt az anyanyelv használata is nehézségekbe ütközik. A miniszter ezek után sem találta ésszerűnek az elszakadást, hanem azt tanácsolta a Főkonzisztóriumnak, hogy engedélyezze a hatáskörébe tartozó magyar esperesség megalakítását. A Főkonzisztórium azonban az 1877. október 3-án tartott gyűlésen egyszer s mindenkorra elutasította az önálló egyházmegye megalakításának gondolatát, de kijelentette, hogy *azokban az egyházközsegekben, ahol az elszakadás a győvithatatlanosság fokozódott, nem állja útját annak, hogy akár más szuperintendenciához csatlakozzanak, akár pedig önálló egyházi szervezetet létesítsenek.*¹⁵ Ezt a határozatot a következő napon, 1877. október 4-én, 1710/1877. szám alatt elküldték a barcasági magyar gyülekezeteknek.

Az egyházmegye megalakulását célzó mozgalom újabb mozzanata 1883-ban következett be. Október 11-én, Mihályi Károly apácai lelkész kezdeményezésére megalakult a *Collegialis Kör*, amely magába tömörítette az elszakadást óhajtó gyülekezetek lel-

¹³ Kiss Béla: *Hétfalu* 143.

¹⁴ Ld. a 13. sz. lábjegyzetet 143.

¹⁵ Ld. a 13. sz. lábjegyzetet, 11.

készeit.¹⁶ Mihályi Károly *Collegialis Kör*ének hatására, az egyházmegye megalakításáért folyó törekvések első hivatalos történelmi lépését a Tatrangi Evangélikus Egyházközség tette meg, amikor 1883 végén, az egyházközségi közgyűlésen kimondta az elszakadást, és felszólította erre a többi egyházközséget is. Az egységes fellépés eredményeképp Brassó és a barcasági Tízfaalu magyar anyanyelvű gyülekezeteinek lelkészei¹⁷ és hivatalos kiküldöttei 1886. március 25-én Brassóban tartott „alkotmányos konvent” gyűlésén határozatot hoznak a Szász Országos Egyházból való kiválásra, melyet egyhangúlag elfogadnak.¹⁸ Ugyanakkor közfelkiáltással megalapították a Brassói Magyar Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházmegyét.

Az alapítógyűlés után az Egyházmegye tisztikara 1886. április 9-én tartotta első ülését, melyen elhatározták, hogy a márciusi alapítógyűlés végzéseit közhírré teszik, és a március 25-i alkotmányozó gyűlés jegyzőkönyvét, illetve a Török József főesperes és Deák Sándor egyházmegyei jegyző által összeállított *Az egyházmegye emlékirata* c. írását elküldik a Tiszai Evangélikus Egyházkerületnek és a Szász Országos Egyháznak.

A Tiszai Evangélikus Egyházkerület 1886. augusztus 18–19-én megtartott évi közgyűlésén kötelékébe fogadta, kilencedik esperességgént, a Brassói Magyar Esperességet/Egyházmegyét, mely határozatot megerősítette a Magyarhoni Evangélikus Egyházak 1886. október 13-án, Budapesten tartott egyetemes közgyűlése is. Czékus István, a Tiszai Kerület püspöke, mintegy lelki és szellemi megerősítésképpen, meglátogatta az újonnan csatlakozott egyházmegyét és a *canonica visitatio* során, részrehajlás nélkül, megfogalmazta a gyülekezetekben észlelt hivatalvezetési hiányosságokat. Ettől a pillanattól kezdve, az ideiglenesen még érvényben levő Szász Országos Egyház konzisztoriális rendszerét, egyházszervezetét és adminisztrációját felváltotta a magyar zsinatpresbiteriális rendszer.

A IX. Magyar Evangélikus Egyházmegye hivatalos, törvényes elismerése a vallásügyi és Közoktatás-miniszter 1887. szeptember 21-én 33 613/1887. sz. alatt kelt levelében történt meg, amelyben kinyilvánították, hogy a Tiszai Kerülethez tartozó IX. Egyházmegyét *Ó Császári és Apostoli Királyi felsége folyó év augusztus 22-én, Schönbrunnban kelt legfelsőbb elhatározásával, legkegyelmesebben tudomásul venni és megerősíteni méltóztatott.*¹⁹

Az egyházmegyék megalakulása

Az Aradi Egyházmegye

Az 1887. október 18-án hivatalosan is létjogosultságot nyert Brassói Magyar Evangélikus Egyházmegye mellett, az 1920-as esztendő folyamán három esperesség alakult: az úgynevezett Ötvárosi, a Bánáti és az Aradi Egyházmegye.²⁰

¹⁶ A Főkonzisztórium egy 1885-ben kelt rendeletével megtiltja a nemzeti önállósodás egyházi vonalon történő kivívását és az önrendelkezést szorgalmazó szervezet (Collegialis Kör) működését, melynek két fontos célkitűzése: az önálló Magyar Evangélikus Esperesség és az Erdélyi Evangélikus Gyámintézet megalapítása.

¹⁷ Brassó (Moór Gyula), Apáca (Mihályi Károly), Krizba (Örtel János), Barcaútfalu (Horváth László), Hosszúfalu, Alszeg (Masznyik Gyula), Hosszúfalu, Fűrészmező (Deák Sándor), Türkös (Kiss Árpád), Bácsfalu (Borcsa Mihály), Tatrang (Török József), Pürkeréc (Fejér Gyula), Zajzon (Papp György).

¹⁸ Az „alapító konvent” történéseit „Emlékirat” címmel a Brassói Magyar Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházmegye első 1/1886. sz. hivatalos okirata rögzíti.

¹⁹ A Brassói Magyar Evangélikus Egyházmegye VI. közgyűlésének jegyzőkönyve 9.

²⁰ E három esperesség alapításának történetéről hozzáférhető források sajnos, csak az utóbbi esetében állnak rendelkezésre.

Báró Sólmosy Lajos, a Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház egyetemes felügyelőjeként, 1920. szeptember 16-án felhívást intéz az Arad és a környékbeli ágostai hitvallású evangélikus gyülekezetekhez, illetve azok lelkészeihez – mint ahogy azt feltételezhetően a másik két esperesség gyülekezeti irányában is megteszi –, melyben elrendeli az esperességek megalapítását és felkéri az egyházmegye elnökségét, hogy gondoskodjon az alkotmányozó közgyűlésre való kiküldöttek megválasztásáról.

Az aradi közgyűlésen, többek közt az egyházmegyei tisztikar tagjává választották hivatalból Bujna István nagylaki lelkészt, aki soron kívüli felszólalása alkalmával hivatalosan is nyilvánosságra hozza, hogy a szlovák anyanyelvű gyülekezetek 1920. július 29-én megalapították a Szlovák Ágostai Hitvallású Esperességet.

A hivatalos nyilvántartás szerint az Aradi Egyházmegyéhez tartozik: Arad, Fazekasvarsánd, Szemlak, Nagylak, Nagyszentmiklós, Apatelek.

Az Ötvárosi és a Bánáti Esperesség

Az Ötvárosi Esperesség a régi Nagybányai Esperesség töredékeként alakult ki Nagybánya, Nagykároly, Nagyvárad, Szatmár és Kolozsvár gyülekezetekkel.

A Bánáti Egyházmegye Bohus Károly esperes, illetve báró Ambrózy Andor vezetése alatt a következő egyházközségeket foglalja magába: Temesvár, Orsova, Butin, Stájerlakanina, Liebling, Lugos és a szlovák Mokra, Vukova. A későbbi évtizedekben számos, az önállósulási törekvéseket magukénak valló, magyar anyanyelvű evangélikus gyülekezetek is kiváltak az anyagi biztonságot nyújtó Szász Országos Egyház kötelékéből. Az első kezdeményező 1921-ben Halmágy, a sorzáró utolsó Oltszakadát lévén 1948-ban.

Az egyházkerület megalakulása (1920)

Az első világháború következményeként Erdélyt, Bánátot és Partiumot a Román Királysághoz csatolták. A Tiszai és Bányai Egyházkerületből kiszakított 33 árván maradt gyülekezetből a biztos anyagi háttér és kisgyülekezeti segély reményében – túlnyomórészt lelkési befolyásolás eredményeként – kilenc egyházközség a Szász Országos Egyházhoz való csatlakozás mellett dönt, a vezető, hangadó szerepét betöltő Moór Gyula, brassói esperes irányításával.

A tűrhetetlen állapot kényszerűsége miatt Kirchknopf Gusztáv, kolozsvári lelkész kezdeményezéseként 1920. április 11-én Aradon tartják meg a különálló magyar anyanyelvű gyülekezeteket magába tömörítő egyházszervezet megalakulásának első egyetemes presbiteri alapítógyűlését.

A résztvevő személyiségek közt, egyháztörténeti szempontból, jelentős szerepet töltenek be: báró Sólmosy Lajos, a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője, báró Ambrózy Andor, báró Feilitsch Arthur és dr. Frint Sándor presbiter, Böhm Károly, illetve Hargitai Bertalan egyházi tanácsos, Frint Lajos aradi esperes, Kirchknopf Gusztáv kolozsvári lelkész és Argay György segédlelkész.

A gyűlést rövid áhítattal Kirchknopf Gusztáv nyitja meg. Ezt követően számos magyar ágostai hitvallású gyülekezet álláspontját ismertetve, a gyűlés tárgysorozata értelmében, a jelenlevők hozzájárulását kéri az Erdélyi és Bánáti Egyházkerület megszerzéséhez, illetve alapításához. Ennek értelmében csatlakozásra szólítja fel a Szász Or-

szágos Egyház kötelékébe tartozó magyar anyanyelvű ágostai hitvallású evangélikus egyházközségeket.²¹

Az új egyházi szervezet első írásos dokumentuma az aradi gyűlésen hozott határozatot örökíti meg, melyben az önálló Erdélyi és Bánáti Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerület megalapítása mellett döntenek. Mivel Sólmosy Lajos, az ideiglenes egyházkerületi elnöki tisztség betöltésére való felkérést visszautasítja, a világi elnöki tisztséget báró Feilitsch Arthur vállalja, az egyházi jellegű elnöki/püspöki tisztségre pedig Kirchknopf Gusztávot választják meg.

A határozatokban megfogalmazódik azon igény, hogy a törvényes jogi keret kialakulásáig ismerjék el a Magyarhoni Ágostai Hitvallású Egyházegyetem jelenlegi vezetőségét, és a törvényes rend helyreállításáig ismerjék el annak intézkedési jogkörét.

A legfontosabb, lényegre törő határozat kimondja, hogy a román impérium, valamint az Erdély és Bánátban létező, a Szász Országos Egyházhoz nem tartozó, illetve abból kiváló ágostai hitvallású evangélikus egyházközségek a Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházegyetemhez tartozó és ennek szoros alkotórészét képező ötödik egyházkerület körzetébe tartozónak tekintetnek mindaddig, amíg azok hovátartozandóságáról egyetemes, vagy alkotmányozó zsinat határozni nem fog.²²

Az első zsinat, a Kolozsvári Nyilatkozat és a *Testvéri szózat* (1921)

A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) eredményeként az új államban új egyházkerület alapításának igénye merült fel. Kirchknopf Gusztáv az Aradi Rezolúció határozatait Bukarestbe viszi, ahol az érvényben levő ostromállapot miatt a belügyminisztériumi engedélyezésre később kerül sor.

Az alapító zsinat megtartása ügyében beadott kérésre az Állambiztonsági Szervek (Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale) az 5704/1920. sz. leiratban válaszol, beleegyezést adva az 50 személyből álló, kizárólag csak egyházi ügyek rendezése érdekében tartandó egyházkerületi gyűlés Kolozsvárra való összehívására.

Történelmi tisztánlátás és összetartozás példaképeként, érdemesnek találom a szó szerinti említésre báró Sólmosy Lajosnak, a Magyarhoni Ágostai Hitvallású Egyház egyetemes felügyelőjének 1/1920. sz. Leiratát.²³ *Üdvözzetlet az Úrban! Magamévá tévén folyó év április hó 11-én tartott értekezletnek azon gondolatát, mely az erdélyi és a jelenleg román impérium alatt levő Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikus keresztyén egyházak egy ideiglenes egyházkerületbe való tömörítését – a mindenki által könnyen megérthető indokból – célozza, elhatároztam, hogy a mozgalomnak élére állok és annak sikerét, tőlem telhetőleg, előremozdítom. Mint hogy a közlekedési viszonyoknál fogva, az erdélyi egyházakkal nebéz és hosszadalmas az érintkezés, kívánatosnak tartom Kolozsvárról egy bizottságnak a kinevezését, melynek hivatása az egyes egyházakat felvilágosítani, a csatlakozott egyházak érdekében szükséges lépéseket, úgy a román hatóságoknál, mint egybeült is megtenni és illetékes tényező hiányában az érintkezést a román kormányval*

²¹ Ez ellen elmarasztalóan szól a Szász Országos Egyház püspöke, dr. Friedrich Teutsch a *Deutsche Tagespost* c. lap 1920. február 22-i számának hasábjain napvilágot látott – az egyházvezetés szempontjából botrányosnak számító – nyilatkozatában, melyben hátrányos megkülönböztetés kilátásba helyezése mellett, figyelmezteti a kiválni szándékozó magyar gyülekezeteket a központi támogatás megszűnésére.

²²A RELE Püspöki Levéltára, 1922. Dosszié 2. Aradi Rezolúció. A határozat utolsó pontja egy, a rászoruló lelkesek és iskolák segélyezendő jótállási alap létrehozását szorgalmazza. A határozatok ezentúl az „Aradi Rezolúció” gyűjtőnév alatt vannak említve, és törvényesítésük érdekében az új államhatalom által jóváhagyott és elismert zsinati jóváhagyásra van szükség.

²³ A RELE Püspöki Levéltára, 1920. Dosszié 2. 108. f.

állandóan fenntartani. Ezen bizottság tagjaivá kinevezem: Báró Feilitsch Artúr v.k.s.t., Kirchknopf Gusztáv kolozsvári lelkész és Solyom János polgári iskolai tanár urakat, akiket egyúttal fel is kérek, hogy a felmerült ügyek elintézését az egyház érdekeinek megfelelőleg, végezni szíveskedjenek. Ezen megbízásom visszavonásig érvényes. Kelt Aradon 1920. július 1-én. Br. Solyomosy Lajos egyet. egyházi és iskolai felügyelő.

Kirchknopf Gusztáv, püspöki teendőkkal megbízott kolozsvári ev. lelkész és báró Feilitsch Arthur, ideiglenes egyházkerületi felügyelő 1921. július 6–8-ra alkotmányozó gyűlést²⁴ hívott össze Kolozsvárra az alábbi indoklással: *a népek akarataból már megmáshatatlant békeszerződéssel immár Románia testébe tartozó ág. hitv. ev. egyházközsegek fennmaradása [...], szükségessé teszi azok egy tagba való tömörítését, ideiglenesen és átmenetileg addig, amíg az a test, melynek a kultusz és kultúra szolidaritás alapján öröké tagja marad, sorsáról és a jövőbe való belebelyezéséről véglegesen gondoskodni nem fog. [...] Egyetlen „modus vivendi”-nek az egyházkerület megszervezése maradt, ideiglenesen az életlehetőségek által szükségsszerűen módosított Egyházi Alkotmány bázisán és azon kánonszerű megállapodások alapján, melyek az ún. „Aradi Rezolúció” ötödik pontjában foglaltak össze.*²⁵

Az alkotmánytervezetet, az 1893-as magyarhoni Egyházi Alkotmány mintájára, dr. Kirchknopf Gusztáv, báró Solyomosy László, báró Feilitsch Arthur és dr. Fritz László jogász készítették elő. Az egyházkerületi tisztviselőinek megválasztása értelmében: a világi elnök báró Feilitsch Arthur, az egyházi elnök pedig Frint Lajos aradi esperes.

A közgyűlés 5. pontja kimondja a romániai zsinatpresbiteri elvek alapján szerveződő ágostai hitvallású evangélikus egyház megalakulását és nyilatkozatba foglalja az új világban és új életkörnyezetben megfogalmazott önértelmezését – a *Testvéri szót* –, melyet hivatalos átiratban eljuttat a Szász Országos Egyháznak, a Református Egyházkerületnek, az Unitárius, Római-Katolikus, Görögkeleti és Görög Katolikus Egyháznak.²⁶ Továbbá üdvözlő táviratot küldenek ez ünnepi alkalommal a román kormány miniszterelnöknek, Averescunak, Octavian Goga közoktatásügyi miniszternek és dr. Petru Grozanak, Erdély miniszterének.

További napirendi pontokban teológiai, pedagógiai, szervezeti és adminisztratív ügyekben születnek döntések. A határozat utolsó pontja jóállási alap létrehozását szorgalmazza, amely a rászoruló lelkészeket és iskolákat segítyezné.

A Végrehajtó Bizottság

A Kolozsvárt tartott zsinat egyik lényeges, említésre méltó határozata a Végrehajtó Bizottság létrehozása, mely az Egyházkerület működését biztosítja, amíg a román király és a kormány az egyház alkotmányát elfogadja, és az egyházszervezetet elismeri. Továbbá kineveznek egy egyházi alkotmányt elkészítő bizottságot is báró Ambrózy Andor, dr. Papp Endre jogász, Szórády Lajos esperes, Bohus Károly esperes, valamint a jó román nyelvtudással bíró Máthis András tanár személyében.

1921 novemberében az Egyházi Alkotmányt, elfogadás és szentesítés véget, a király és a kormány elé terjesztették. Az Averescu-kormány 1921. november 30-i, 61394. sz. leiratában elismerte és engedélyezte a Végrehajtó Bizottság működését. Különböző belső hatalmi viszályok és nagymértékben a Szász Országos Egyház – az elszakadni

²⁴ A gyűlésen az esperességek képviselői mellett a két egyházmegyén kívüli önálló gyülekezet, Kiskapus és Halmágy is képviselteti magát.

²⁵ A RELE Püspöki Levéltára, 1920. Dosszié 2.

²⁶ A RELE Püspöki Levéltára, 1923. Dosszié 2. Aradi Rezolúció, 17. f.

kívánó Kolozsvár, Halmágy és Kiskapus gyülekezetek miatt való aggodalmában – a román kormánynál tett befolyásos „jótanácsai” eredményeként 1922. március 21-én, a 11658. sz. leiratában Constantin Banu vallásügyi miniszter visszavonta a 61394/1921. november 30. működési engedélyt. Sőt, az Egyházi Alkotmányt visszaküldte újrafogalmazás és szerkesztés végett azzal a megjegyzéssel, hogy ezzel külön erre a célra összehívott alkotmányozógyűlés foglalkozzon. A báró Feilitsh Arthur elnöknek címzett 1922. március 21-i 11658. sz. leirat többek közt így fogalmaz: *Nagy volt a mi meglepetésünk, midőn a Nagyszebeni Lutheránus Püspökség 1921. november 18-i és 1922. február 4-i feliratában tudunkra adta, hogy az új szervezet arra törekszik, hogy olyan egyházközösségeket kebeleljen be, mint például a Kolozsvári Lutheránus Egyházközösséget, amely a szebeni püspökséghez tartozik. A Nagyszebeni Lutheránus Konzisztórium tudósít arról, hogy a bizottság négy tagja a Kolozsvári Evangélikus Egyházközösséghez tartozik és így annak összetétele törvénytelen. Maga a bizottság azt írta folyó év február hó 19-én 48. sz. alatt kelt átiratában a nagyszebeni konzisztóriumnak, hogy a mi 61 394/1921. sz. rendeletünk értelmében a Kolozsvári Egyházközösség az Ön vezetése alatt álló bizottságnak rendeltetett alá, lelkésze pedig Kirchknopf Gusztáv ki sem nyitott egy hivatalos levelet, amelyet a nagyszebeni konzisztóriumától kapott.*²⁷

A román államhatalom, irredentizmussal és sovinizmussal vádolva, Kirchknopf Gusztávot megfosztotta elnöki tisztségétől, és azzal érvelve, hogy Kolozsvár a Landeskirche kötelékébe tartozik, érvénytelenítette az 1921. július 7–8-i alkotmányozó gyűlés határozatait és az alkotmánytervezetet nem hagyta jóvá.

Többszöri hiábavaló fellebbezés következtében, 1922. május 21-én a Végrehajtó Bizottság lemondásáról körlevélben értesítette az egyházközösségeket. A lemondatott Végrehajtó Bizottság utolsó intézkedésként ideiglenes Végrehajtó Bizottságot nevezett ki, amelynek elnökeiként – a lemondatott bizottság alelnökeit – Frint Lajos esperest és báró Ambrózy Andort javasolta,²⁸ akiket a későbbiekben a kormány 27 221/1922. sz. engedélye alapján az 1922. július 5-én Aradra összehívott választóközgyűlés megerősített hivatalukban.

A közgyűlés az új Végrehajtó Bizottság feladataként az Egyházi Alkotmány átdolgozását és a román kormánnyal szembeni – a Szász Országos Egyházból kiválni óhajtó egyházközösségekkel kapcsolatos – kérdések tisztázását tűzi ki.

Az Egyházkerülethez való csatlakozási döntésről²⁹ a következő egyházközösségek nyilatkoztak:

- az Aradi Egyházmegyéből: Arad, Mokra, Szemlak, Újvarsánd;
- a Bánáti Egyházmegyéből: Temesvár, Stájerlak-Anina, Vukova, Orsova, Nagyszentmiklós és Butin;
- a Brassói Egyházmegyéből: Apáca, Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu-Alszeg, Tatrang, Zajzon és Pürkerec;
- az Ötvárosi Egyházmegyéből: Nagyvárad, Nagybánya, Nagykároly és Szatmár.

A Hosszúfalu-Alszegen tartandó új alkotmányozó zsinat időpontját 1922. szeptember 27–28-ra tűzik ki, mely kérést közvetlen a közgyűlés után Bukarestbe leutazó

²⁷ A RELE Püspöki Levéltára, 1922. Dosszié 2. 37. f.

²⁸ Uo. május 21/Cege.

²⁹ Hovatartozásuk felől nem döntöttek, vagy a határozathozatalra való felhívást a következő egyházközösségek tagadták meg: Nagylak, Barcaújfalu, Hosszúfalu-Fűrészmező, Liebling, Kisszemlak, Resica, Halmágy, Nándorhely-Karánsebes, Székelyszombor és Brassó.

hivatalos küldöttség dr. Ionescu Petre elé terjeszti, aki a gyűlés időpontját hivatalosan³⁰ engedélyezi és jóváhagyja.

A Vallásügyi Minisztériumban történt tárgyalások után a Végrehajtó Bizottság összeállította az új Egyházi Alkotmányt, melyet az 1922. szeptember 27-én tartott hosszúfalu-alszegi Alkotmányozó Zsinat elfogadott.³¹

Az 1923. május 29-én Aradon üléselő Végrehajtó Bizottság tudomásul veszi a Román Vallásügyi Minisztérium 64 959/1922. sz. rendeletét, mely módosított formában sem engedélyezte az alkotmánytervezetet és nem hagyta jóvá a püspökség megszervezését, ellenben elvi beleegyezését adta egy főesperesség (szuperintendencia) fölállítására.

A Végrehajtó Bizottság gyűlésének 7. pontjában, a minisztériumi rendeletre reagálva, elhatározza: *a Végrehajtó Bizottság a leíratot tudomásul veszi s határozatiilag kimondja, hogy a szervezkedés sürgettségére való tekintettel, püspökség helyett a szuperintendencia felállítását s ezért minden egyes egyházközösség közgyűlése elé a következő határozati javaslatot terjeszti: mondja ki az egyházközösség, hogy püspökség helyett a szuperintendenciát állítja fel, elvileg azonban fenntartja a püspökség felállításához való jogát s így az alkotmány szövegében mindenütt „püspök” helyett „szuperintendens” és a »szuperintendencia« helyett „egyetemes egyház” értendő. Utasítja az elnökséget, hogy ezen határozati javaslatot azonnal a felhívással küldje meg az egyházközösségekhez, hogy az idevonatkozó közgyűlési határozatokat 50 nap alatt terjesszék be a Végrehajtó Bizottság elnökségéhez, a hosszúfalusi zsinati gyűlésen módosított egyházi alkotmánnyal együtt a kormányhoz leendő felterjesztés végett.*³²

Ez időben az Erdélyi és Bánati Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerülethez a következő egyházközösségek tartoznak:

1. APÁCA (1600 lélek) – Bohus Pál lelkész
2. ARAD (2400 lélek) – Frint Lajos főesperes lelkész
3. BÁCSEFALU (1474 lélek) – Bodiczky Pál lelkész
4. BUTIN (529 lélek) – Jónás András lelkész
5. CSERNÁTFALU (2246 lélek) – Kiss Árpád lelkész
6. HOSSZUFALU-ALSZEG (2416) – Nikodémusz Károly lelkész
7. KRIZBA (1690 lélek) – Sezty Kálmán lelkész
8. MOKRA (204) – Jónás András beszolgáló lelkész
9. NAGYBÁNYA (410 lélek) – Révész János lelkész
10. NAGYKÁROLY (566 lélek) – Rédey Károly lelkész
11. NAGYSZENTMIKLÓS (140 lélek)
12. NAGYVÁRAD (1771 lélek) – Materny Imre esperes lelkész
13. ORSOVA (407 lélek) – Franz Eduard lelkész
14. PÜRKEREC (1448 lélek) – Argay György lelkész
15. STÁJERLAK-ANINA (218 lélek) – Bohus Károly beszolgáló lelkész
16. SZATMÁR (434 lélek) – Révész János beszolgáló lelkész
17. SZEMLAK (2124 lélek) – Fröhlich Viktor lelkész
18. TATRANG (2949 lélek) – Szórády Lajos esperes lelkész
19. TEMESVÁR (1606 lélek) – Bohus Károly lelkész
20. TÜRKÖS (2089 lélek) – Deák Sándor lelkész
21. ÚJVARSÁND (1121 lélek) – Jónás András lelkész

³⁰ Ld. a Vallásügyi Minisztérium 35 877. sz. leiratát.

³¹ Ld. a Vallásügyi Minisztérium 48 954/1922. sz. leiratát.

³² A RELE Püspöki Levéltára, 1923. Dosszié 17. 6. f.

22. VUKOVA (543 lélek) – Turcsányi László lelkész

23. ZAJZON (1390 lélek) – Dávid Károly lelkész

A Végrehajtó Bizottság hivatalos küldöttsége számos alkalommal jelentkezik kihallgatásra a román kormánynál, azonban az alkotmány elismertetése meddő próbálkozásnak bizonyul. A Szórády Lajos esperes és Nikodémusz Károly hosszúfalusi lelkész 1923. október 4-én, illetve Frint Lajos főesperes és Ambrózy Andor elnök 1923. október 23-án a dr. Ionescu Petre miniszteriumi megbízottnál tett látogatás alkalmával egyértelműen azt a következtetést vonták le, hogy az alkotmány helyett csupán szervezeti szabályzat engedélyeztetése eszközölhető ki.

Frint Lajos főesperes felkérésére, Szórádi Lajos esperes állította össze a Szervezeti Szabályzatot, melyet az 1923. november 29-én tartott brassói egyházmegyei lelkészértekezleten, bizonyos észrevételek mellett, a lelkészi kar elfogadott. A Vallásügyi Miniszterium által hivatalosan, a magyar lutheránus egyház adminisztrátoraként elismert Szórády Lajos esperes, a Végrehajtó Bizottság megbízásából a kultuszminiszterhez fölterjesztett memorandumban a következőképpen fogalmaz: *Alázattal kérjük a Miniszter Urat, kegyeskedjék a vallásügyi törvényjavaslat letárgyalása és jóváhagyása után egyházunknak, egy szuperintendencia magalakítására a szervezkedési engedélyt megadni, hogy végre hét évi zűrzavar után, a mi egyházunknak is legyen főhatósága.*³³

Az időközben bekövetkezett kormányváltás után, 1926. szeptember 7-én Goldis Vasile vallásügyi miniszter fogadja a Végrehajtó Bizottság küldöttségét és a Frint Lajos esperes 1926. októberi 480/926. sz. alatt bejegyzett kérése eredményeként, a 46 440/926. sz. miniszteri leiratban közli: *Elnök Úr! Válaszolva 480/926 sz. megkéréseinkre, van szerencsém tudomásukra hozni, hogy ezen miniszterium elvben hozzájárul egy evangélikus-lutheránus, presbiteri alapon álló szuperintendencia felállításához.*³⁴

A szuperintendencia

A Szuperintendencia működését a Román Vallásügyi Miniszterium 1926. december 22-én kelt 46 440. sz. átiratában engedélyezte, azzal a kitételrel, hogy a szuperintendens közjogi tekintélye nincs elismerve, tehát hatóságként csak a szuperintendencián belül léphet fel.

Az 1927. január 25-i bukaresti miniszteriumi egyeztetések után, a Végrehajtó Bizottság elrendeli a szuperintendenst és felügyelőt választói közgyűlés 1927. február 13-ra való összehívását.

A hivatalosan beküldött érvényes szavazatok alapján 1927. február 24-én nyilvánosságra hozzák az eredményt, melyet a Vallásügyi Miniszteriummal és minden egyházközséggel közölnek: a szuperintendensi tisztségre, egyetlen ellenszavazattal, Frint Lajost, a szuperintendencia felügyelői tisztségére pedig egyhangúlag Ambrózy Andort választják.

A Vallásügyi Miniszterium az 1927. március 10-én kelt 11 265 sz. leiratában elismeri a választások eredményét és engedélyezi az április 3-i beiktatást. A Végrehajtó Bizottság 1927. április 2-án tartja meg utolsó gyűlését, melyen Frint Lajos főesperes beszámol a román kormánnyal 1926. szeptember 7-én és 1927. január 21-én kötött megállapodásokról, melyek értelmében lehetővé vált a szuperintendencia életre hívása. Ugyanakkor az elmúlt mostoha időszakot kiértékelve, az ügyviteli iratokat és pénzügy-

³³ A RELE Püspöki Levéltára, 1926. Dosszié 12.1. f.

³⁴ Uo. Dosszié 15. 31. f.

vitelt átadva, a Végrehajtó Bizottság magát feloszlatottnak nyilvánítja, és a kerületi közgyűléstől kötelezettségei alól való felmentését kéri.

A Vallásügyi Minisztérium képviselőjének, Pátlıseanu Zenovie jelenlétében 1927. április 3-án 11 órai kezdettel, az aradi evangélikus templomban tartott ünnepi istentiszteleten, beiktatták hivatalába Frint Lajos szuperintendenst és Ambrózy Andor kerületi felügyelõt.

A szuperintendencia 1927. április 24-én kelt elsõ körlevele méltóképpen zárja az önállósodási törekvések szikes talajú korszakát: *valóban Istennek kegyelme volt az, amely nyolc évi küzdelmes tépelõdés után elvezetett bennünket óbajtott célunkhoz, az önálló egyházi szervezkedéshez – a Szuperintendenciához. Folyó év április 3-án pedig beiktattattott mind a szuperintendens, mind a kerületi felügyelõ, megválasztattak a kerület rendes tisztviselõi és ennek folytán rendes, alkotmányos, a kormány és az összes egyházi és világi hatóságok által elismert egyházi életünket megkezdettük. Azért Istennek legyen hála és dicséret!*³⁵

A Román Népköztársaság kikiáltása után 1948-ban az Államtanács által elfogadott és jóváhagyott vallási felekezetek szabályozására vonatkozó 1949. évi 144. sz. rendelet (dekrétum) az ország törvényei szerint elismert 14 vallásfelekezet közé sorolja a Romániai Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházat, mely 2004-tõl hivatalosan a *Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház* nevet használja.

Irodalom

A Brassói Evangélikus Egyházmegye jegyzõkönyvei és esperesi jelentései.

Binder Pál: *Brassói magyar krónikások és barcasági evangélikus egyháztörténészek*. Szecseleváros 2000.

Buzogány Dezsõ: *Harc a tisztja evangéliumért*. Kolozsvár 2006.

A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház Püspöki Hivatalának levéltárában található, 1920-tól, 1989-ig terjedõ idõszakra vonatkozó iratok és kéziratok alapján.

Dr. Jakab András: *Hétfalu és csángó magyar népe*. Pro minoritate, Budapest 2003.

Evangélikus Néplap 1921–1931. évi számai.

Jancsó Benedek: *Erdély története*. Minerva Kiadó, Kolozsvár 1931.

Kiss Béla: *Hétfalu*. *Helikon*, 1938/3.

Kolumbán Lajos: *A Barcaság és népe*. Budapest 1912.

Mezey István: *Az önálló brassói magyar evangélikus esperesség megalakulása 1887-ben*. *Református Szemle*, LXV. évfolyam, 1972/1–2. sz.

Nikodémusz Károly: *A brassói ágostai hitvallású evangélikus egyházmegye megalakulásának története*. 1937. (kézirat)

Nussbächer, Gernot: *Hogyan lett Töröcsvár, Brassó bírtoka*. *Brassói Lapok*, 1979/27.

Pávai V. Elek: *Levelek a nagyméltóságú kir. Vallás- és Közoktatási Miniszter úrhoz a Brassó vidéki tízfalusi magyarság ügyében*. Pollák és Hermann, Brassó 1874.

Dr. Sólyom Jenõ: *A magyar evangélikusság Brassó vidékén*. *Keresztény Igazság* X. évf. 4. sz., 86–89.

Short History of the Lutheran Church District in Transylvania

The Hungarian Lutheran church in Transylvania has a unique history. At the beginning of its existence in the 16th century the Hungarian Lutherans joined the

³⁵ A RELE Püspöki Levéltára, 1927. 14. sz. irat.

German Lutheran Church and have organized themselves as a deanery. They kept this structural form up till the end of the 19th century when they decided to split and have started to set up their own independent church district. As a first step they have formed a separate deanery which incorporated several Hungarian Lutheran local churches around Brassó, then mainly after the 20-es of the 20th century, they have restructured the local churches in the South-Western part of Romania and this is how three more deaneries came into being. This was enough to begin thinking on how these all could come together as a basic structure of a church district, which can be further broaden by incorporating more and more reorganized deaneries. The foundation of the new church district finally was set in their general assembly held in 1920 in the city of Arad. They also put a name of the new church formation: The Lutheran Church District in Transylvania and Banat region set up on the Augustana Confession.